

MOSH QIMMATBAHO DUKKAKLI EKIN

Idrisov Xusanjon Abdujabborovich., q.x.f.f.d (PhD)

FarDU Mevachilik va sabzavotchilik kafedrası mudiri

Xaliljonov Dilshodjon Musojon o‘g‘li

FarDU UMS qo‘shma fakulteti Anorchilik ta‘lim yo‘nalishi

4-bosqich talabasi

Email; idrisovhusanzon@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada dukkakli ekin moshning ahamiyati, foydali xususiyatlari to‘g‘risida batafsil ma‘lumotlar keltirilgan va shu asosida taxlil qilinganligi bilan o‘rinlidir.

Kalit so‘zlar; mosh, loviya, no‘xat, ko‘k no‘xat oqsil, hosildorlik, urug, dukkak, hosil

Respublikamiz sharoitida kuzgi bug‘doydan 60-70 s/ga, takroriy ekin sifatida yetishtiriladigan mosh ekinidan esa 15-20 s/ga don hosili yetishtirilib, bir mavsum davomida yetishtiriladigan don hosilini 75-90 s/ga yetkazish imkoniyatlari mavjud. Yer yuzida dukkakli-don ekinlari 135 mln.gektar maydonga ekiladi. Dukkakli-don ekinlari orasida mosh ekiladigan maydon hajmi jihatidan jahonda soyadan (dunyo bo‘yicha soya maydoni 74 mln.gektarga yaqin) keyin ikkinchi o‘rin (25 mln.gektarga yaqin)ni egallab, uchinchi o‘rinda no‘xat (dunyoda jami 10 mln. gektarga yaqin) turadi.

Oziq-ovqat uchun ishlatiladigan dukkakli-don ekinlari orasida mosh doni oziqalik qimmat, oqsil va vitaminlarga boy bo‘lishi, kaloriyasining ko‘pligi bilan ajralib turadi. Mosh oziqalik qiymati bilan bug‘doy, loviya, no‘xat, ko‘k no‘xat va javdar donlaridan 1,5-2 baravar, to‘yimliligi bo‘yicha esa 1,5 baravar ustun turadi. Mosh tarkibidagi oqsilning hazmlanishi 86% ga yetadi. Mosh tarkibida oqsil 24-28%,

lizin 8%>, arginin 7%> bo‘ladi, V va RR vitaminlar ko‘p bo‘ladi. Undan tashqari mosh doni aminokislotalar va magniy, kalsiy, oltingugurt, natriy, temir, marganes, mis, bor, kobalt, nikel, yod, fosfor tuzlariga boy. Ayrim mamlakatlarda ham mosh donidan salat tayyorlanadi. Makaron va konditer sanoatida mosh unidan 30% qo‘shilsa sifati tubdan yaxshilanadi. Yem-xashak sifatida yetakchi o‘rinlardan birini egallaydi. Mosh pichani tarkibida o‘rtacha 15% oqsil bo‘ladi. Mosh siderat sifatida ang‘izda yetishtirilsa, undan 200-250 s/ga ko‘k massa olish mumkin .

Dukkakli o‘simliklarning eng muxim ahamiyatli tomonlaridan biri, ularning simbiotik usul bilan havodagi azotni o‘zlashtirishi va shu orqali o‘zlarini azotli o‘g‘itga bo‘lgan talabini qondirish, tuproq unumdorligini oshirishga o‘z xissasini qo‘shishidir.

Masalan, yo‘ng‘ichqa 1 yilda 125 t gacha havodagi azotni 500 ga ekin maydonidan o‘zlashtirib oladi. Bundan tashqari ko‘p yillik dukkakli o‘simliklar 1 gektar tuprokda 8-10 tonnagacha ildiz qoldiklarini koldiradi bu (100-120 kg azotga teng demakdir). Shuning o‘zigina bug‘doy hosildorligini gektariga 10-15 sentner oshirishga imkon beradi. Hayvonlar boshqali o‘simliklarning yem-hashagidagiga nisbatan dukkakli o‘simliklar yem-hashagidagi oqsilni oson o‘zlashtiradilar. Ular dukkakli o‘simliklar oqsilining 74%i gacha boshqalilarda esa 59% i gacha o‘zlashtiradi.

Markaziy Osiyo va Kavkazorti Respublikalarida moshdan oziq-ovqat sanoatida keng foydalaniladi. Moshdan tayyorlangan un makaronga qo‘shilsa uning to‘yimliliigi yanada ortadi. Mosh dukkakli-don ekinlar guruxiga mansub bo‘lib, donida ko‘p miqdorda 24-28% oqsil to‘planadi. Undan oziq-ovqat sanoati bilan birga chorva hayvonlari uchun to‘yimli yem-xashak ham yetishtirish mumkin. Shuningdek moshning ildizlarida tuganak bakteriya rivojlanib, erkin azotni o‘zlashtirib, tuproq unumdorligini oshiradi.

Insonning ovqatlanishi uning yoshi, jinsi va mehnat faoliyatiga bog‘liq bo‘lgan xolda turlicha bo‘lishi lozim. Kundalik ratsionda inson oqsil, uglevodlar, vitaminlar, mineral moddalar va boshqalarni iste‘mol etishi lozim. Inson qanchalik turli-tuman

oziqlansa, uning hayot faoliyati shunchalik faol, organizm esa shunchalik sog'lom bo'ladi. Ta'kidlash lozimki, inson organizmi maromda faoliyat ko'rsatishi uchun oqsilga talab bir kunda uning vaznining har bir kilogrammi uchun 0,7 gr dan kam bo'lmasligi lozim.

Oziq-ovqat uchun ishlatiladigan dukkakli-don ekinlari orasida mosh doni oziqalik qiymati, oqsil va vitaminlarga boy bo'lishi, kaloriyasining ko'pligi bilan ajralib turadi. Mosh oziqalik qiymati bilan bug'doy, loviya, no'xat, ko'k no'xat va javdar donlaridan 1,5-2 baravar, to'yimliliigi bo'yicha esa 1,5 baravar ustun turadi. Mosh tarkibidagi oqsilning hazmlanishi 86% ga yetadi. Mosh tarkibida oqsil 24-28%, lizin 8%>, arginin 7%> bo'ladi, V va RR vitaminlar ko'p bo'ladi.

Undan tashqari mosh doni aminokislotalar va magniy, kalsiy, oltingugurt, natriy, temir, marganes, mis, bor, kobalt, nikel, yod, fosfor tuzlariga boy. Ayrim mamlakatlarda ham mosh donidan salat tayyorlanadi.

Makaron va konditer sanoatida mosh unidan 30% qo'shilsa sifati tubdan yaxshilanadi. Yem-xashak sifatida yetakchi o'rinlardan birini egallaydi. Mosh pichani tarkibida o'rtacha 15% oqsil bo'ladi. Mosh siderat sifatida ang'izda yetishtirilsa, undan 200-250 s/ga ko'k massa olish mumkin.

Mosh-eng yaxshi siderat ekin hisoblanadi, u ko'kat o'g'it sifatida ishlatilganda tuprokda 70 s.ga quruq modda to'planadi. Mosh makkajo'xori, sabzavot va boshqa ekinlar ekiladigan yerlarda eng yaxshi siderat hisoblanadi. Mosh yerda azot to'plovchi sifatida don, texnika ekinlari va sabzavotlardan oldin ekiladigan eng yaxshi ekinlardan biri. Uni bahorda va yozda ekish mumkin. Mosh yer osti suvlari yuza joylashganligidan zaralanmaydi, tez o'sadi, yerni yaxshi soyalaydi va begona o'tlardan tozalaydi.

Qishloq xo'jaligi o'simliklarida rivojlanishini cheklovchi omillardan biri-ularning azotli birikmalar bilan yetarli darajada ta'minlab turilmasligidir. Bunday ya'ni azot tanqisligi sharoitida o'simliklar atmosfera havosining qariyb 80%ni tashkil etadigan molekulyar azot qurshovida bo'ladi. Dukkakli don o'simliklari o'zida azot to'plash xususiyatiga ega. Dukkakli don ekinlari yerda ko'p miqdorda organik

moddalarni to‘playdi, bu bilan dehqonchilikdagi azot balansini yaxshilab ularning ayrimlari qiyin eriydigan fosfatlarni o‘zlashtiradigan shaklga aylantiradi. Dukkakli o‘simliklar ildizlari tuganaklaridagi tuganak bakteriyalar yordamida atmosfera azotini biriktirib olib, azot bilan tuproqni boyitadi. Umuman, dukkakli don ekinlari dehqonchilikda uchta asosiy vazifani: o‘simlik oqsili masalasini, don yetishtirishni ko‘paytirish va tuproq unumdorligini oshrishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Atabaeva X.N, Sattarov M.A, Idrisov X.A Sug‘oriladigan maydonlarda mosh etishtirishning intensiv texnologiyasi bo‘yicha tavsiyanoma. Toshkent 2019

2. Atabaeva X.N, Xudoyqulov J.B O‘simlikshunoslik.T “Fan va texnologiya”. 2018

3. Atabaeva X.N.. Idrisov X.A Vliyanie srokov seva na formirovanie uroжайnosti sortov masha. Aktualnie problemi sovremennoy nauki. Informatsionno-analiticheskiy jurnal Rossiya.Moskva 2019 g, № 4 (107) 118-121 str.

4. Atabaeva X.N.. Idrisov Opit vozdelivaniya masha v Uzbekistane. evelopment Evraziyskiy sentr innovatsionnogo razvitiya actual questions and Innovations in science ii Mejdunarodnaya nauchnaya Konferensiya Balikesir 9 oktyabrya 2019 g, Tursiya 231-234 str.

5. Atabaeva X.N., Xudoyqulov J.B., Anorboev A.R.. Idrisov X.A. Mosh etishtirish. Qo‘llanma Toshkent.2021 yil.

6. Atabaeva X.N.. Idrisov Mosh etishtirish texnologiyasini takomillashitirish. Monografiya. Far‘gona. 2021 yil.

7. Dospexov B.A. Metodika polevogo opyta. - M.: Kolos, 1985. - 317 s.

8. Dala tajribalarini olib borish metodikasi O‘zPITI.2007 yil .

9. Idrisov X.A, Nurmatov U.O Sug‘oriladigan maydonlarda mosh hosildorligiga ekish muddati va me‘yorining ta‘sirini o‘rganish. Academic Research in Educational Sciences VOLUME 2 | ISSUE 10 | 2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723

Directory Indexing of International Research Journals-CiteFactor 2020-21: 0.89 DOI: 10.24412/2181-1385-2021-10-31-37.

10. Idrisov X.A M.A.Yusupova, M.A.G‘aziev, J.J. Qodirov, R.F.Akbarov, Z.T.Sodiqova. **Results of Analytical Study of Growth, Development, Grain Yield and Quality of Mung Bean varieties as main and Reproductive crops.** National Volatiles & Essent. Oils (NVEO), SCOPUS. 8(4):12574-12585, 2021 y.

11. Idrisov X.A , Darmonov D.Y, Gaziev M. A, Kodirov J. J, Muqimov Z. A, N. Z Sotvoldiev, Nurmatov U. O. Mamatkulov O.O. Rasulov A..Asqarov H. Results of analytical study of growth, development and grain yield of mung bean (*Phaseolis aureis Piper*) varieties. INTERNATIONAL JOURNAL OF SPECIAL EDUCATION, SCOPUS. Vol.37, No.3, 2022.8880-8886 betlar.

12. Idrisov X.A Muhammadjonova Sh. Moshning kolleksiya (*Phaseolus aureus piper*) ko‘chatzoridagi nav namunalarini qimmatli xo‘jalik belgilarini o‘rnanish natijalari. “International conference on learning and teaching-1” mavzusida respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami Tashkent, Uzbekistan 15-February. 2022 y, 111-115 betlar.

